

KISS BALÁZS-BODA ZSOLT

Politikai kommunikáció az interneten

NYITÁNY

Az internetről szóló írásokat szinte kötelező azzal a figyelmeztetéssel kezdeni, hogy a szövegben olvashatók a megjelenés idejére már minden bizonnyal elavulnak, mert a rohamos fejlődés átlép rajtuk. Mi is engedünk ennek a hagyománynak és megtagadjuk magunknak az ez idő szerint rendelkezésre álló adatoknak (hányan használják az internetet, hányan politikai célokból, milyen a felhasználás demográfiája és szociológiája stb.) a közlését, melyeknek láttán az olvasónak úgy is olyan érzése támadhat, hogy ha figyelmet fordít rájuk, felesleges erőfeszítést tesz.

Adatok helyett inkább tendenciákkal kívánunk foglalkozni.¹ Ezeket a tendenciákat pedig három vonatkozásban tekintjük át. A szakma ugyanis általában három főszereplőt különít el a politikai kommunikáció színjátékának, drámájának a vizsgálatában: a politikai intézményeket, a tömegkommunikációt és az állampolgárokat.² Mi tehát a következőkben azt tekintjük át, hogy milyen hatással járt az internet megjelenése ennek a három főszereplőnek a kommunikációs tevékenységére.

A POLITIKAI INTÉZMÉNYEK KOMMUNIKÁCIÓJA AZ INTERNETEN

Az internetes kommunikáció lehetőségeit a politikai intézmények, így például a pártok, a különböző politikai szervezetek, a kormányzati és adminisztratív szervek is igyekeznek kihasználni. Az alapvető kérdés e területen is természetesen ugyanaz,

mint az internetes politikai kommunikációt illetően általában, azaz, hogy a világháló használata mennyiben hoz létre új működési módokat. Nem meglepő, ha a különböző megközelítések itt is két fő csoportba oszthatók (az óvatoskodó, „egyfelől-másfelől” típusú álláspontokat most a jóllehet egyszerűsítő, ám látványos dichotomizálás kedvéért mellőzzük). Az egyikbe azok tartoznak, amelyek szerint a politikai intézmények demokratizálódása, nyitottabbá, felhasználó- azaz állampolgár-barátabbá válása, a politikai részvétel és aktivitás növekedése várható. A másikba azon szkeptikus vélemények sorolhatók, amelyek szerint az intézmények működésében mélyreható változások nem fognak végbemenni, azért mert az állampolgárok érdeklődése, igényei ezt végső fokon nem teszik szükségessé, és/vagy azért, mert a politikai intézmények meg fogják találni a módját, hogy az internetet „megszelídítsék”, saját céljaiknak, a hatalmukat stabilizáló diskurzusok logikájának rendeljék alá. Ezt a vitát nem célunk most eldönteni, ámbar az eddigi tapasztalatok inkább a másodikként bemutatott véleményt látszanak alátámasztani: az internet szerepe az intézmények politikai kommunikációjában mind ez ideig meglehetősen periférikus jelentőségű maradt, lassan fejlődött, és a háló inkább a már létező médiumok kiegészítőjének, mintsem egy gyökeresen új kommunikációs logika hordozójának tűnik. Ez persze nem zárja ki, hogy adott pillanatban forradalmi változások elindítója legyen; mindenestre érdemes megjegyezni, hogy rendelkezünk egy nagybani kísérlet tapasztalataival, amelyek szintén a szkeptikus érveknek nyújtanak inkább alátámasztást. A francia Minitel rendszerről van szó, amelynek tízéves fejlődés után a kilencvenes évek végén mintegy tizenötmillió használója volt, és amely bár egyre növekvő szerepet töltött be a francia mindennapokban, és különösen az üzleti életben, használata a politikai kommunikációban mindvégig elhanyagolható maradt (Frayssinet, 1995). Ez alapján megkockáztatható az óvatos feltevés, hogy a politikai kommunikáció az üzletinél csak lassabban képes élni az információs technológia lehetőségeivel. De – nem győzzük hangsúlyozni – mindez gyorsan megváltozhat.

A továbbiakban két fő kérdéskört fogunk érinteni. Az egyik az internetes politikai kommunikáció használata a választási kampányok során, a másik pedig az elektronikus kormányzás problematikája.

Az internet a választási kampányokban

Bill Clinton már az 1992-es elnökválasztási kampány során igénybe vette az internet szolgáltatásait: az életrajzát, beszédek és politikai állásfoglalások szövegeit helyezte el a hálón. Azonban csak négy évvel később, a következő elnökválasztás során

igyekeztek a jelöltek nagyobb publicitást biztosítani honlapjuknak, és érdekes módon ebben már Clinton ellenlábasa, Bob Dole járt az élen, aki feltehetőleg ezzel is bizonyítani próbálta, hogy viszonylag magas kora ellenére nyitott az újdonságokra (Davis, 1999: 86). Azóta az internet szerepe folyamatosan növekedett a választási kampányokban, és 2000–2001 folyamán a brit és az olasz parlamenti, illetve a francia helyhatósági választások alkalmával európai debütálására is sor került. Davis (1999: 97) szerint az internet hat fő funkciót tölthet be a kampány során: szimbolikus jelentőség, információadás, a közvélemény becsatornázása, interaktivitás, a szavazók megerősítése, a támogatók megszervezése. Az elkövetkezőkben ezt a hat funkciót vesszük sorra, és vetjük össze a tapasztalatokkal.

SZIMBOLIKUS FUNKCIÓ

A kommunikációs tanácsadók beszámolóiból arra lehet következtetni, hogy a honlapok létrehozásának igénye többnyire egyfajta „techno-mimetizmusból” ered: kell, mert másnak is van, illetve – mint azt Bob Dole fentebb idézett példája is jelzi – mert a fiatalosság, az újdonságra való nyitottság jele.³ A szimbolikus funkció fontosságát alátámasztja az az érdekes jelenség is, hogy az internetes kommunikáció a hagyományos, írott sajtón keresztül sajátos, másodlagos jelentőséget nyert: az olyan lapok, mint a Wall Street Journal, a Time vagy a Le Monde az egyes kampányok alatt többször foglalkoztak a jelöltek internetes kommunikációjával, a honlapok minőségével.⁴

A honlap létezése tehát önmagában hordoz bizonyos szimbolikus jelentést, de a honlap milyensége természetesen még inkább. Davis (1999: 99) szerint a más típusú kommunikációkhoz hasonlóan a honlapok is elsősorban a jelöltek imágójának alakítására szolgálnak, ez bizonyos értelemben előrébb való, mint a következő pontban tárgyalandó információadás. A honlapok többsége tartalmaz életrajzi adatokat, de esetleg fotókat, képeket, szimbólumokat is. Az olyan eszközök, mint az interaktivitást biztosító e-mail cím, „chat”, vagy megválaszolható kérdőív pedig a politikusnak a választói felé való nyitottságát hivatottak jelezni.

Tegyük még hozzá, hogy ugyan nem elsősorban a politikusok, hanem a pártok honlapjain, de meg-megjelent a humor és a játékoság is a kampányokban. A brit Munkáspárt a fiatalokat megcélozva egy számítógépes játékot helyezett el honlapján; ugyanez a párt, valamint az olasz és a francia szocialista párt pedig paródiapályázatot hirdetett a konkurens pártok honlapjait kifigurázandó.

INFORMÁCIÓADÁS

Elméletileg talán ez lenne a legfontosabb, feltehető azonban, hogy a valóságban – más kommunikációs formákhoz hasonlóan – az előbb említett, szimbolikus funkció a nagyobb jelentőségű. Bár sok politikus és párt helyez el nagy mennyiségű információt a honlapján, kérdéses, hogy a böngészők valóban áttanulmányozzák-e a hosszú anyagokat. Még alapvetőbb kérdés, hogy mekkora a politikai honlapok iránti érdeklődés: a felmérések szerint az amerikai választások alatt az internetezők mindössze 7%-a nézett meg politikai weboldalt.⁵ A brit választások tapasztalatai ugyancsak némi csalódást okoztak a virtuális kampányolás híveinek. A választások előtt a szavazók mindössze 2%-a mondta, hogy érdeklődik a politikai honlapok iránt; egyébként a szavazók 15%-a volt rácsatlakozva a hálóra. Meglepő módon az internetezők a lakossági átlaghoz képest alacsonyabb szintű politikai aktivitásról tettek tanúbizonyságot: míg a választók 55%-a, addig az internauták mindössze 45%-a szavazott. (Az Amerikából származó adatok viszont ezzel ellentétesek: ott az internethasználók a lakossági átlagnál nagyobb politikai aktivitást mutatnak. Davis, 1999: 104.)

A legtöbb politikus a propaganda eszközeinek használja az internetet.⁶ A fontos politikai kérdésekben való álláspontját, hitvallását teszi közzé, és többnyire hiányoznak a független forrásokból (pl. sajtóból) származó értékelések, elemzések. Az interaktivitást lehetővé tevő eszközök ugyancsak ritkák, mint ahogy a linkek, kapcsolódások is. Mindez a honlapokat egysíkúvá és kissé unalmassá teszi.

Az internet mint információszoftár eszköz viszont igen hasznos lehet a sajtóval való kapcsolattartásban: az újságírók a honlapok alapján tájékozódhatnak, illetve a sajtóreferenssel e-mailen keresztül tarthatják a kapcsolatot.

A KÖZVÉLEMÉNY BECSATORNÁZÁSA ÉS INTERAKTIVITÁS

Az internet lehetővé teszi a közvélemény gyors és egyszerű felmérését, illetve a választókkal való kétirányú kommunikációt. A kitölthető kérdőívek, a beszélgető és egyéb fórumok, illetve az elektronikus levelezés lehetősége mind szolgálhatják e célt. A tapasztalatok azonban igen vegyesek. Egyfelől általánosan megfigyelhető, hogy a politikusokat elárasztják az elektronikus levelek: George W. Bush például mintegy 120 millió e-mailt kapott a kampány során, amit nyilvánvalóan lehetetlenség megválaszolni, vagy akár feldolgozni. Másfelől viszont az a tapasztalat, hogy az interaktivitásra gyakran a választók részéről is kicsi az igény: a francia helyhatósági választások során például rendre kudarcba fulladtak a „csettelési” kísérletek, és a közvé-

leményt kutató kérdőívek megválaszolási hajlandósága is alacsony (Baudry, 2001).

A politikusok viszonya az interaktivitáshoz még a kampányidőszakon kívül is problematikus lehet: amerikai szenátorok arról számoltak be, hogy egyrészt túl sok elektronikus levelet kapnak, másrészt az írók sokkal gyorsabban várnak választ, mint a hagyományos levelezésben. Ráadásul az e-mail írása „olcsó”, egyszerű, így az állampolgárok sokszor apró-cseprő ügyekben, és, adott esetben, pongyola stílusban fogalmazva küldenek efféle üzeneteket. Továbbá az írók gyakran nem is az adott politikus választókerületében élnek (ezt egyes politikusok úgy igyekeznek kiszűrni, hogy kéri a levélíró lakhelyének irányítószámát). Mindezek miatt a politikusok hajlamosak leértékelni az elektronikus üzeneteket (Davis, 1999: 128). Nyilvánvaló, hogy mindezek a problémák fokozottan jelentkeznek a mindenféle szempontból intenzívebb kampányidőszakban. Az interaktivitás lehetőségének felkínálása így inkább szimbolikus, mintsem gyakorlati jelentőséggel bír a kampányolás során.

A SZAVAZÓK MEGERŐSÍTÉSE

Az internet remek lehetőséget kínál a folyamatos kapcsolattartásra a párt vagy a politikus támogatóival. A levelezési listára feliratkozók rendszeres értesítést kaphatnak a kampány menetről, az aktuális hírekről, illetve közvetlen a szavazás napja előtt egy emlékeztetőt arról, hogy el ne felejtssenek szavazni. Ettől némileg különbözik az, amikor nem a szimpatizánsoknak, hanem véletlenszerűen kiválasztott címekre küldenek politikai reklámüzeneteket (ahhoz hasonlóan, ahogy az 1998-as választások előtt a Fidesz-MPP a telefonhívásokat használta kampányában).

A TÁMOGATÓK MEGSZERVEZÉSE

Az internet az amerikai, de az angol, sőt a francia választások során is igen hasznosnak bizonyult a támogatók, önkéntesek megszervezésére, illetve a választási stábon belüli kommunikációra, kapcsolattartásra. Amerikában a pénzbeli támogatásokat is gyűjtötték az interneten keresztül.

Összességében persze nem mondhatunk mást, mint hogy az internet szerepe a politikai kampányokban még nem egészen tisztázott. Az máris látható, hogy bizonyos funkciók betöltésére (pl. a támogatók megszervezésére, a szimpatizánsokkal, vagy a sajtóval való kapcsolattartásra) kiválóan alkalmas, más használatokra is jó, kiegészíti a már ismert politikai kommunikációs

eszköztárat (pl. a politikus imágójának megjelenítése, közvetítése a honlapon, reklámüzenetek küldése). Ugyanakkor bizonyos szerepeket, legalábbis egyelőre, csak igen tökéletesen képes betölteni (paradox módon éppen az interaktivitás, és a közvélemény kutatása tartozik ide). Jelentősége azonban növekszik. Franciaországban például a helyhatósági választások során hivatalosan⁷ mindössze 451 honlapot tartottak számon (ami az összes jelölt, illetve lista csupán néhány százalékának felel meg), főleg a városi jelöltekről, és ezekből is csak mintegy 150-et lehetett a keresőprogramokkal megtalálni, ennyi tekinthető „igazinak”. A többit úgy kellett kinyomozni: általában nem rendelkeztek önálló domainnévvel, hanem valamelyik nagy szolgáltatón (pl. a Wanadoo-n) keresztül lehetett eljutni hozzájuk; ezek általában csak egy rövidke oldalt tettek ki, többnyire a jelölt életrajzával. Ugyanakkor a hivatalban lévő parlamenti képviselők körében készült felmérés tanúsága szerint a 2002-es választásokra a jelöltek 30%-a tervezi saját honlap létrehozását. Bár a képviselők 45%-a szerint az internetes kommunikáció csak „kicsit lesz fontos”, 40% szerint viszont „fontos lesz”, és néhány százalékra tehető az aránya, akik szerint „nagyon fontos lesz” avagy „egyáltalán nem lesz fontos” (Pargue, i. m.).

Az elektronikus kormányzás

A „hálózati állam”, az „on-line”, esetleg „elektronikus kormányzat” avagy az „internetes adminisztráció” témaköre látványosan némileg kívül esik a politikai kommunikáció tematikáján. Azonban nem feledhetjük el, hogy a politikai kommunikáció nem szűkíthető csupán a pártoknak a választások körüli kampányára: a politikai intézmények és az állampolgárok közötti kommunikáció is ide tartozik, a saját jogán, de várható társadalmi, politikai hatásait tekintve is. A „hálózati állam” koncepciója ugyanis messze nem csupán azt jelenti, hogy az állami intézmények, a hivatalok nyitottabbá és az interneten keresztül elérhetővé válnak, azaz könnyebb lesz bizonyos adatokhoz való hozzáférés, vagy az adminisztratív ügyek intézése; esetleg magán a kormányzaton belül is gyorsabbá válik az információ áramlása stb. A várakozások szerint a „hálózati állam” kialakulása mélyrehatóan átalakítja nemcsak a kormányzat működését, de a politikum szerveződését és operációit is. Bimber szerint például az „elektronikus demokrácia” a felgyorsult pluralizmus (*accelerated pluralism*) jelenségéhez vezet, amely a külföldi (és nem csupán a hatalommal és tőkével rendelkező) érdekcsoportok tevékenységének megerősödését, a politikai folyamatok felgyorsulását, a hagyományos politikai struktúrák szétesését vagy kiüresedését jelenti.⁸ A „hálózati állam” prog-

ramjára eszerint tehát úgy kell tekintenünk, mint egy újfajta politikai működés felé vezető programra. A szinte minden fejlett országban jelentős erőforrásokat mozgósító program, amely ráadásul az állampolgárok és a kormányzat bizonyos értelemben elkerülhetetlen kapcsolatát alakítja át (hiszen mindenkinek kell adminisztratív ügyeket intézni, adót fizetni stb.), talán minden másnál hatékonyabban járulhat hozzá új, az információs társadalom logikájának jobban megfelelő politikai kommunikációs formák kialakulásához.

Rosanna de Rosa szerint⁹ két fő mintája van az *e-government*-nek:

Az egyik az amerikai, mely a közügyekben való részvételt, a közösség interneten keresztül történő létrehozatalát tartja a legfontosabbnak — már csak az önkormányzatiság hagyományos amerikai elvéből is kiindulva. Meglehet tehát, hogy az amerikai szakirodalom jelentős része azért volt valaha olyan lelkes és azért annyira kiábrándult manapság az internetes politikai kommunikáció tendenciáit illetően, mert náluk nagyobb hagyománya van az önkormányzatiságnak, a *grass-roots* politizálásnak, tehát a követelményszintjük is magasabban helyezkedik el, mint Európában.

A másik az európai modell, mely alapvetően a központ, tehát az országos vagy helyi kormányzat által nyújtott szolgáltatásokra és információadásra helyezi a hangsúlyt, akár azt is mondhatnánk: erre korlátozza az elektronikus kormányzás hatáskörét. Európában tehát már az is komoly internetes hatást jelentene, ha az állampolgárok egy kis lépést tennének a közvetlen demokrácia irányába. Egyébként nem véletlen az, hogy Svájc és az Egyesült Államok kutatói közvetlen kapcsolatot tartanak fenn egymással az elektronikus demokrácia és az elektronikus kormányzás vizsgálatában.

Érdemes lenne megvizsgálni, hogy Magyarországon melyik típus van terjedőben. Első ránézésre azt mondanánk, hogy az európai. Ez azért nem bizonyos, mert például Olaszországban nem kevés amerikai elem is keveredik az *e-government*-be, egyébként ennek megfelelően nem is mindig *e-government*-nek hívják, hanem inkább *rete civica*-nak, vagyis civil hálónak. Persze Olaszországban a dolog összekapcsolható a hagyományos és az utóbbi időben megint erősödő decentralizációs reflexekkel is.

Mindezek fényében érthető, hogy az amerikai Davis (1999) az általa képviselt szkeptikus álláspont alapján arra figyelmeztet, hogy a politikai intézmények képesek az internetet hatalmuk fenntartására használni, és eltűltek azok a várakozások, amelyek a közvetlen demokrácia térnyerésére, a közvetítő intézmények elhalására, a népszavazásszerű döntéshozatal előretörésére, a gyorsabb és egyszerűbb politikai működésre vonatkoznak. Kétségtelen tény, hogy a nyomásgyakorló csoportok az

internetet is felhasználják arra, hogy befolyásolni próbálják a politikát: amikor például Bush elnök 2001 tavaszán bejelentette, hogy az Egyesült Államok nem írja alá a klímaváltozás megelőzését szolgáló kyotói jegyzőkönyvet, a Friends of the Earth nemzetközi környezetvédelmi szervezet kampányának keretében sok százezer tiltakozó e-mail érkezett a Fehér Ház címére. Ez rövid időre meg is bénította a Fehér Ház kommunikációs rendszerét; azonban Davis arra figyelmeztet, hogy bár ilyesmi előfordulhat, a politikai intézmények alapvetően mégis képesek megfelelni a virtuális politika kihívásának. A Fehér Ház például proaktív módon elébe ment a lehetséges igényeknek, és ahelyett, hogy a köz véleményét tudakolná a hálón, vagy a döntéshozatal fázisait a nyilvánosság elé tárná, a politikáját igyekszik eladni, a sikerekről számol be, és afféle ombudsmani szolgáltatásokat ígér az adminisztráció útvesztőjében bolyongó állampolgároknak. Azaz „az elérés ígérete beteljesített, anélkül azonban, hogy a demokratikusabb kormányzáshoz közelebb kerültünk volna (Diamond és Silverman, 1997: 150).

Persze a másik oldalról sem biztos, hogy olyan nagy az igény a „hálózati állam” lehetőségeinek kihasználására. Messzemenő következtetést ugyan kár volna levonni belőle, de tény, hogy a közelmúltban az elektronikus kormányzás előmozdítására tett kísérletek Európában több helyütt is érdektelenségbe fulladtak. Finnországban alig néhány ezren igényelték az elektronikus személyi igazolványt, ami pedig az állampolgárok és a kormányzat közötti internetes kapcsolat alapja lenne; Franciaországban az elektronikus betegkártya bevezetése, Németországban pedig egy interneten lebonyolított ifjúsági önkormányzati választás fulladt kudarcba.¹⁰

Nem biztos azonban, hogy olyan nagy bajnak kell tekinteni azt, hogy a közvetlen demokrácia térnyerése lassúbb és tökéletlenebb, mint azt egyes „kiberdemokraták” szeretnék. A népszavazás jellegű döntéshozatal esetleges előretörése ugyanis nem csupán a többségi diktatúra veszélyével fenyeget, hanem azt is magával hozná, hogy a politika mind fokozottabban kerül a pillanatnyi érzések, hangulatok, illetve ezen érzéseket, hangulatokat befolyásoló manipulátorok uralma alá. A képviseleti demokrácia politikai intézményeinek körülményes döntéshozatali eljárásai ugyan eltávolítják az emberektől a közügyek intézését, de lehetővé teszik a sokféle érdek és szempont becsatornázását, képviseletét a döntéshozatali eljárásba, illetve elősegíti olyan szaktudás és kompetenciák (mint pl. vita- és kompromisszumkészség) kialakulását a politika professzionális művelői között, amely másként nem jöhetne létre (Davis, 1999).

Látható tehát, hogy a hálózati állammal kapcsolatosan mind a létező tapasztalatok, mind pedig az értékelések meglehetősen ellentmondásosak. Míg a legtöbb országban komoly erőforrásokat áldoznak az adminisztráció „hálózatosítására”, addig azt

látjuk, hogy az állampolgárok részéről érdektelenség övezi az eddigi kísérleteket. És míg egyesek a közvetlen demokrácia eljövételét, a politika nyitottságának és a transzparenciájának növekedését ünneplik és várják, addig mások szkeptikusak a tekintetben, hogy a lezajló változások valóban olyan jelentőségteljesek és kedvezőek lennének, mint azt sokan szeretnék. Mindezek ellenére tény, hogy az elektronikus kormányzás programja a legtöbb helyen napirenden van, így az alábbiakban bemutatjuk ennek fő vonásait. A kiválasztott példa Franciaország.

A FRANCIA KORMÁNYZATI AKCIÓPROGRAM AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMRÓL

Franciaországban a társadalom internethasználata elmarad számos fejlett országhoz képest; ugyanakkor a francia állam általában jó eredményt tud felmutatni az informatika alkalmazásait illető mutatók terén. Például egy, az Európai Unió országai között végzett, a kormányzatok honlapjainak véletlenszerű mintájának elemzésére alapuló összehasonlító vizsgálat azt az eredményt közölte, hogy a francia kormányhivatalok honlapjai a legjobb minőségűek, egységes a megjelenítés, jól strukturált, koherens a szerkezetük és gazdag az információtartalmuk.¹¹ Több kormányzati honlap túllép az adatok közlésén, és interaktív szolgáltatásokat kínál: a miniszterelnök honlapján több témában is működnek fórumok, a köztársasági elnökén pedig a közelmúltban tettek közzé egy olyan kérdéssort, amely az állampolgárok véleményét firtatja az EU bővítésével kapcsolatban. Azaz, míg egy „rossz” központi technológiai döntés (tudniillik a Minitel teletextes rendszerének és egy nemzeti hálózat kifejlesztése) áll a francia információs (vagy pontosabban: internet-) társadalom relatív fejletlensége mögött, a kormányzat fokozott erőfeszítései előmozdíthatják az internet elterjedését és – egyebek között – növekvő használatát a politikai kommunikációban. Az alábbiakban ezért röviden összefoglaljuk azokat a fejleményeket, amelyek Franciaországban történtek a „hálózati állam” kialakítása érdekében.

A (szocialisták által vezetett) francia kormány 1998-ban hozta nyilvánosságra kormányzati akcióprogramját az információs társadalomról (PAGSI – Programme d'Action Gouvernementale sur la Société d'Information), amelynek célja, hogy elősegítse Franciaország fejlődését az információs társadalom felé.¹² A tervzetet hat kiemelt cselekvési területet határozott meg: az oktatást, az elektronikus kereskedelmet, a kutatás-fejlesztést, a szabályozást és a kormányzati adminisztráció modernizálását. A PAGSI megvalósítására szánt többmilliárdnyi frank mintegy egyharmada szolgálta az adminisztráció modernizálásának célját.

A közelmúltban nyilvánosságra hozott Carcenac-jelentés a következőképpen foglalja össze az adminisztráció modernizálásának lépéseit:¹³

- Az első lépés megvalósult: a honlapok kialakítása, valamint az elektronikus levelezés, az információfeldolgozás és -csere eszközeinek biztosítása. (A felmérések szerint a francia kormányhivatalok számítógéppel való ellátottsága, valamint az informatikai eszközök használata lényegében azonos a vállalati szférában tapasztalhatóval.)
- A második lépés megvalósítását 2001 végére tervezték: különféle adatokhoz való távhozzáférési módozatok kifejlesztése az adatok feldolgozási eljárásainak lényegesebb átdolgozása nélkül.
- A harmadik lépés a legfontosabb: ennek során fel kell deríteni azokat a lehetőségeket, amelyek a hálózatok alkalmazásában rejlenek, és ezek fényében kell az adminisztráción belül mélyrehatóan átalakítani, újradefiniálni az adatfeldolgozási eljárásokat. E lépés kell, hogy felszínre hozza a korábbi működési logikákat keresztbemetsző, új munkaszervezés és a csapatmunka előnyeit, annak érdekében, hogy gyorsan és személyre szabottan lehessen felelni egyfelől az állampolgárok, másfelől a más hivatalok igényeire. A hálózati adminisztráció ugyanis a kétféle kommunikációs mód újfajta működtetését igényli: kifelé, az állampolgárok felé (front office) és befelé, a többi adminisztrációs szint felé (back office); és e kétféle kommunikáció technikai-technológiai igényei is eltérőek.
- Ha az előző óriási kihívásnak sikerült megfelelni, akkor a negyedik lépés az egyes adminisztrációkon belül megvalósított „keresztirányú” működést általánosítja az adminisztrációk közötti kommunikációra.

Látható, hogy a lényegi változások még hátra vannak, és addig még számos kérdést kell tisztázni. A jogi (pl. az adatok védelmére vonatkozó), a technológiai, vagy az „emberi erőforrás”, azaz képzettségi problémákon túl alapvető politikai kérdések is felmerülnek. Miként azt a Commissariat Général du Plan (2000) jelentése is leszögezi, az adminisztráció modernizálása, a „hálózati állam” kialakítása nem jelentheti egyszerűen a mai eljárások, működések „hálósítását”, internetre kapcsolását, hanem elválaszthatatlan az állam feladatainak újrafogalmazásától, az adminisztráció működésének lényegi átalakításától, és így hatékonyságának növekedésétől. Pontosabban fogalmazva a probléma két részre bontható: az egyik az állam feladataira vonatkozó átfogóbb kérdésfelvetés, amely nem választható el a jóléti állam válságának problematikájától. Mely állami szolgáltatásokat kell megtartani, és melyeket kell (teljesen vagy részle-

gesen) privatizálni – feltéve, hogy a „hálózati” működési mód lehetővé teszi a piaci logika térnyerését a hivatalival szemben? A probléma másik, ettől persze teljesen nem elválasztható része a szervezeti-szervezési kérdés: miként teszi a „hálózati állam” lehetővé, illetve szükségessé az adminisztráció intézményi átalakítását: Hogyan hozható létre a transzparencia, a gyorsaság és a hatékonyság által megkövetelt „transzverzális”, azaz a szokásos hivatali logikákat keresztbe metsző, illetve a különböző adminisztrációk között (akár nemzetközi szinten is) közvetítő működés (Zuccarelli, 1998)? Itt jelentős szervezeti ellenállás is kialakulhat, hiszen a már bejáratott „szolgálati utak”, szervezeti hierarchiák, döntési kompetenciák és információs monopóliumok felbontásáról, újrastrukturálásáról van szó. A „hálózati állam” programja egyelőre még a viszonylag könnyebb – a technikai kérdésekre összpontosító – szakaszában tart, azonban az alapvető politikai dilemmák tisztázása még csak most kezdődött el.¹⁴

INTERNET ÉS LOKÁLIS DEMOKRÁCIA

Többen úgy vélik, hogy a „hálózati állam” működésének főpróbaí helyi szinten, az önkormányzatoknál fognak lezajlani.¹⁵ Gérard Loiseau felmérései szerint míg a kilencvenes évek közepén azok a francia önkormányzatok, amelyek egyáltalán nyitottak honlapot, elsősorban a külvilág felé igyekeztek megjelentetni magukat és a szóban forgó települést; abszurdnak tűnt az a gondolat, hogy a „világháló”, amely definíció szerint globális elérhetőséget biztosít, hasznos lehet a lokális ügyek intézésére, a helyi lakosokkal való kapcsolattartásra. Ez a felfogás azonban rövid idő alatt gyökeresen megváltozott, és mint egy kisváros polgármestere fogalmazott, „az internet fantasztikus lehetőséget biztosít a lokális demokrácia megerősítésére, és a helyiekkel való kapcsolattartásra” (Loiseau, 2000). A honlappal rendelkező települések száma gyorsan nő – ugyanakkor lassan javul a honlapok minősége; ez feltehetően a fejlődés következő szakaszát fogja majd jellemezni.

A nagyvárosok általában megjelennek az interneten, ugyanakkor más vizsgálatok azt mutatják, hogy a „legjobb”, a kétirányú kommunikációt, az interaktivitást leginkább lehetővé tevő honlappal néhány kisebb település rendelkezik.¹⁶ A francia önkormányzatok mindössze 5 százaléka működtet honlapot, és ezeknek is csak az egyötöde teszi lehetővé a kétirányú kommunikáció bármilyen formáját. Ez lehet a polgármesternek vagy a megválasztott képviselőknek küldött üzenet lehetősége, de a hálón keresztüli ügyintézés, adminisztráció is. Azaz az összes önkormányzatnak csupán 1 százaléka tekinthető valamilyen szempontból is „interaktív”. Az a tény, hogy nem is a legnagyobb

városok jeleskednek e téren, hanem néhány kisebb település tudja felmutatni a legjobb honlapokat, a legszélesebb körű internetes kommunikációs lehetőségeket, több okkal is magyarázható. Az egyik, hogy most, az internetes politika fejlődésének kezdetén felértékelődik az „emberi tényező” szerepe: egy-egy „megszállott” polgármester vagy önkormányzati szakember, aki fantáziát lát az internetben, csodát tehet. A másik, amit a teoretikusok is előszeretettel emlegetnek, hogy helyi szinten egyszerűbb megoldások is működőképeseek lehetnek, azaz kisebb léptékben könnyebb megvalósítani az interaktivitást (például feltehetően kevesebb elektronikus üzenet érkezik, amelyeket ekképpen könnyebb is feldolgozni). Továbbá az is elképzelhető, hogy a kisebb településeken az állampolgárok is jobban érdeklődnek a helyi ügyek iránt – pontosabban szólva könnyebben felébredszethető bennük a valahova való tartozás, a részvétel, a politikai participáció iránti szunnyadó igény (vö. Bryan, Tsagarousianou és Tambini, 1998: 4).

Könnyen lehet tehát, hogy az elektronikus kormányzás – jelentse bár a közvetlen demokrácia új formáinak kialakulását vagy „csupán” az adminisztráció és ügyintézés hálózaton való bonyolítását –, amely egyelőre még mindenhol csak a fejlődés kezdeti szakaszában tart, paradox módon „helyben”, az önkormányzatok, sőt, a kisebb települések szintjén fog először komoly eredményeket felmutatni.

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS MÉDIUMOK AZ INTERNETEN

Jóllehet a jelen tanulmány az internetnek a politikai kommunikációra gyakorolt hatását vizsgálja, éppen a tömegkommunikáció területén az utóbbi időben megfigyelhető jelentős változásoknak az internet csupán az egyik összetevője. Az amerikai szakirodalomban elterjedt „*new media*” elnevezés kétségtelenül magába foglalja a világhálót is, de rajta kívül idetartoznak a csevegős, betelefonálós rádió- és televízió-műsorok („*talk radio*” és „*talk television*”¹⁷), az úgynevezett tabloid nyomtatott és elektronikus sajtó rendkívüli mértékű elterjedése és még egy sor új tömegkommunikációs műfaj is.¹⁸ Az új médiumok nagyobb megszólalási lehetőséget adnak a közönségüknek, s ezzel inkább képesek a közönséget pusztán nézőből résztvevővé változtatni,¹⁹ továbbá nagy hangsúlyt helyeznek a szóráskoztatásra.²⁰ Az internet talán legfontosabb nívója, hogy a felhasználói aktivitást, az interaktivitást lehetővé és egyben elengedhetlenné teszi, ami benne van a levegőben, legalábbis az amerikai tömegkommunikáció területén megfigyelhető tendenciák tanúbizonysága szerint.

Az internet mint fenyegetés

Mint az internetes politikai kommunikáció többi területével kapcsolatban, úgy a tömegkommunikációt illetően is sokféle várakozás alakult ki az internet valódi elterjedését megelőzően, illetve ennek kezdetén. A derülátó jóslatok szerint az internet révén megkerülhetővé válnak a bevett, nagy tekintélyű tömegkommunikációs médiumok, melyek nem utolsósorban éppen azért bevettek és nagy tekintélyűek, mert régtől fogva összefonódnak a politikusokkal, a kormányzati elittel, a gazdasági elittel, következésképpen nem képesek ellátni *watch dog*, vagyis ellenőrző funkciójukat. Az internet azonban – remélhetőleg – lehetővé teszi, hogy az állampolgárok közvetlenül tájékozódjanak a politika kérdéseiben is, végre azokhoz az értesülésekhez jussanak hozzá, amelyekre valóban szükségük van, nem azokhoz, amelyeket a tömegkommunikáció rájuk tukmál. A közvetlen tájékozódás pedig kétféleképpen is értendő: egyrészt a tömegkommunikációtól független hírforrások igénybevételeként, másrészt a politikai intézményekkel való közvetlen kapcsolatfelvételtként.

Ami a független hírforrások igénybevételét illeti, az eddigi fejlemények nem sok aggodalomra adnak okot a tömegkommunikációs médiumok számára. Ennek természetesen oka lehet az is, hogy maga a médium még túlságosan új, és az emberek ragaszkodnak a bevált hírforrásaikhoz, de más tényezők is állhatnak a háttérben. Többek között az, hogy habár az interneten valóban rengeteg hír mozog, ezek jó része megbízhatatlan, mégpedig vagy akaratlanul, vagy szándékosan: vagy arról van szó, hogy a hír előállítója nincsen tisztában a megbízhatóság, az objektivitás követelményeivel és eljárásaival, vagy szándékosan kelt hamis híreket. Minthogy pedig az internetes hírterjesztés rendkívül olcsó, ezért ugyanazok a kétes megbízhatóságú értesülések sok-sok helyen megjelenhetnek, ami oda is elvezethet, hogy a pusztán gyakoriság a hitelesség látszatát kölcsönzi az információnak. Nem kell azonban sok idő ahhoz, hogy az internet használói ezzel tisztába jöjjenek, s elinduljanak a megbízhatónak tartott médiumok felé.

Ami a másik lehetőséget, az intézményekkel való közvetlen kapcsolatfelvételt illeti, ez természetesen kedvező fejlemény a politikai intézmények számára, hiszen ők attól szenvednek, hogy a hagyományos tömegkommunikációs médiumok nem adnak nekik megfelelő láthatóságot, az újságírók egyre kritikusabban, sőt esetenként egyre durvábban támadják őket.²¹ Erre a lehetetlen helyzetre látszott orvosságnak az internet teremtette közvetlen politikai kommunikáció a politikusok, a politikai intézmények és az állampolgárok között. Magyarán az internetes politikai kommunikáció megjelenése azzal a kilátással kecsegtetett vagy éppen fenyegetett, hogy a politikai kommunikációban szokásszerűen részt vevő három főszereplőből

csak kettő marad: a politikai intézmények és az állampolgárok, az új médium felszámolja a közöttük eddig nélkülözhetetlen közvetítő szférát, mely amúgy is csak eltorzítja az üzeneteket.

A hagyományos tömegkommunikációs médiumok vegyesebb érzésekkel néztek az internetes korszak elébe, őket is megijesztette főlegessé válásuk perspektívája, amit nem utolsósorban azzal igyekeztek érvénytelenné tenni, hogy egymás után jelentek meg a világhálón. Kevés olyan hálón kívüli újság vagy televíziós csatorna létezik, amelyiknek ne lenne internetes megfelelője, kiadása. Ezeket nevezhetnénk off-line médiumoknak, míg az interneten is és hagyományos módon is jelenlevő médiumokat vegyes médiumoknak.

Létrejötték azonban olyan újságok is, melyek ez idő szerint csak a hálózaton, vagyis csak on-line léteznek. Azért célszerű újságoknak neveznünk őket, mert jelenleg túlnyomórészt szövegekből és fényképekből állnak. Első ránézésre a hagyományos tömegkommunikáció számára az ilyen médiumok megjelenése is fenyegetés lehet, hiszen az on-line médiumok működési költsége jóval alacsonyabb: például nem kell lapterjesztéssel bajlódniuk. De egy olyan változás is az ő malmukra hajthatja a vizet, ha az emberek immár a hírek multimédiás fogyasztását választják, vagyis nem érik be azzal, hogy egy eseményről nyomtatott papírlapon olvassanak, hanem azonnal látni szeretnék a vele kapcsolatban készült filmfelvételeket, vagy a legújabb fényképeket, nemcsak azokat, amelyek a lapzártát megelőzően készültek. De az is elképzelhető, hogy azon nyomban el akarják mondani a véleményüket valamely illetékes fórumon, esetleg valamilyen szakértő véleményét is meg akarják tudni a történetekről stb. Ezeknek az igényeknek a kielégítésére pedig csak az internet képes, már a televízió sem.

Ha tehát a hírfogyasztás nem is változik meg annyira radikálisan, hogy az állampolgárok közvetlenül gyűjtenék be a számukra fontos híreket, és bőven marad teendő a hírtermelésben valamiféle közvetítők számára is, azért minden további nélkül elképzelhető, hogy a kifejezetten on-line tömegkommunikációs médiumok fogják ezt a munkát elvégezni.

Az off-line, a vegyes és az on-line médiumok közötti verseny ez idő szerint még nem dőlt el véglegesen, könnyen meglehet, hogy nem is fog eldőlni abban az értelemben, hogy bármelyikük is eltűnne. Az pedig a jelenlegi tendenciák tükrében különösen valószínűtlennek tűnik, hogy e verseny vesztesei éppen a hagyományos médiumok lennének. Miközben az internetes újságok készítése bizonyos tekintetben összehasonlíthatatlanul olcsóbb, mint a papírújságoké, mindkettő legfontosabb mozzanata mégis csak a hírek megszerzése. Ebben pedig a hagyományos tömegkommunikációs médiumok rendelkeznek nagyobb tapasztalattal és tekintéllyel, s ha az internetes működés követelményeihez is alkalmazkodnak, akkor nincs mitől félniük.

Ellenkezőleg, igazából az on-line médiumoknak kell attól félniük, hogy alulmaradnak. Ha egy internetes újság versenyképes akar maradni, akkor ki kell építenie a maga tudósítói hálózatát, különben kiszolgáltatottá válik a nagy hírügynökségeknek, esetenként a saját off-line, illetve vegyes létezésű versenytársainak. A szakírók meg is fogalmazzák azt a jóslatot, hogy az újdonságérték elenyészésével az egyébként mindinkább on-line is megjelenő tömegkommunikációs médiumok fogják uralni az internetes hírpiacon is, mégpedig nemcsak a felhozatal, hanem a közönség meghódítása szempontjából is.

Az internet haszna

Természetesen ígérkeznek pozitív hozadékok is a tömegkommunikációs szféra számára, tulajdonképpen ugyanazok, amelyek kezdetben a kiszorulásukkal fenyegettek. Az internet óriási információforrás, közvetkezésként potenciálisan óriási hírforrás is egyben azok számára, akik képesek az információból híreket állítani elő. A megfigyelők ki is emelik, hogy a tömegkommunikációs médiumok sokkal intenzívebben használják az internetet információgyűjtésre, mint az állampolgárok (Rash, 1997: 117).

További hozadék a médiumok számára a hírforrásokkal való gyorsabb és olcsóbb kapcsolattartás lehetősége. Nemcsak az off-line médiumok kényszerültek ki a hálóra, hanem legfőbb hírforrásaik, a politikai, gazdasági, kulturális és egyéb intézmények is. Ezek maguk is folyamatosan információt és híreket helyeznek el magukról az interneten, szerkesztett anyagokat, melyek felhasználása ennek megfelelően meglehetősen kényelmes a tömegkommunikációs médiumok számára, legyenek ez utóbbiak on-line, off-line, vagy vegyes médiumok.

Wayne Rash éppen azt emeli ki a téma kapcsán, hogy a politikai intézmények által immár a hetvenes évek óta megtanult, majd a hétköznapok során gyakorolt *news management*²² új eszközzel gyarapodott az internet megjelenése következtében. A politikai intézmények messzemenően elébe mennek a tömegkommunikáció igényeinek, mert arra számítanak, mégpedig joggal, hogy a kényelmesség, vagy a költségmegtakarítás okán az újságírók az általuk elhelyezett internetes híreket, háttéranyagokat fogják átvenni, az általuk elindított *spinbe*²³ fognak beszállni, az általuk küldött e-maileket és hálóműveket fogják alapul venni a hírtermelésben. Az interneten küldött anyagok pedig a hagyományos postai küldeményeknél biztosabban érnek célba, hiszen nem akadnak el útközben sem a feladó, sem a címzett postázójában, hanem közvetlenül az utóbbi számítógépébe kerülnek. Az újságíró pedig, aki amúgy is számítógéppel írja már régóta a cikkeit, egyszerűen áttemeli a kész anyagot, s némi szerkesztői munkát követően végzett is.²⁴

Az internet bizonytalanságai

A tömegkommunikációs médiumok is szembesültek azonban egy sor olyan körülménnyel, mely sok fejtörést okoz egyébként minden interneten is jelenlevő intézménynek, nem utolsósorban a politikai intézményeknek.

Ilyen mindenekelőtt a közönség rendkívül szűk volta. Az internetet igen kevesen használják újságolvasásra, de még az ő felmérésük is számos nehézségbe ütközik. Elég, ha arra gondolunk, hogy nagyon sokan a munkahelyükről interneteznek, következképpen nehezen követhető a közönség mozgása, nehéz feltárni a közönség szociológiai összetételét. Ez pedig kulcskérdés a finanszírozás, a hirdetésszervezés szempontjából. A hirdetőik tudni akarják, hogy egy-egy internetes újság hírei között kik elé kerülhet a reklámjuk.

Az persze kétségtelen, hogy az internetet újságolvasási céllal igénybevevő kevesek a saját létszamarányuknál jóval nagyobb politikai, illetve gazdasági jelentőséggel bírhatnak, figyelemre méltó azonban például az a folyamat, amelynek a végeredményeképpen Los Angelesben a kilencvenes évek elejére egyetlen politikai napilap maradt, a *Los Angeles Times*. Hiába képezi ez a város az Egyesült Államok második legnagyobb tömegkommunikációs piacát, hiába igaz az, hogy egy fontos emberek által olvasott lapot akkor is érdemes életben tartani, ha gazdaságilag veszteséges, a médiumpiac változásai, a tőzsdére vitel, a profitkövetelmények végül is megtették a magukét.

Nem teszi könnyűvé az internetes újságok dolgát a közönség anonimitása sem, jelen esetben a hírforrásként számba jöhető közönségre gondolunk. Elvileg az internet a lehető legnagyobb hírforrás, csakhogy nagyon nehezen ellenőrizhető az információ, mert nem mindig lehet tudni, hogy honnét is származik az értesülés, mennyire megbízható egy-egy forrás. Ez tovább erősítheti azt a tendenciát, hogy a tömegkommunikációs médiumok mind kiszolgáltatottabbak a hivatalos hírforrásoknak, vagyis a bevett politikai, gazdasági, kulturális intézményeknek, mind kevésbé képesek és hajlandók független forrásokat venni igénybe, legfeljebb a saját tudósítóikra, egyébként egyre fogyatkozó tényfeltáró újságíróikra támaszkodnak a sajtótájékoztatókon túl.

Az internetes újságírás sajátosságai

Érdekes aspektusa az internetes tömegkommunikációs szférának az újságírók új típusának a megjelenése.

Sam Ladner szerint az internetes újságíróra mindenekelőtt az a jellemző, hogy nem ír, hanem hírcsomagot állít össze. Ez legáltalább két dolgot jelent. Egyrészt azt, hogy multimedialis hírek-

kel dolgozik, ilyeneket keres, illetve állít elő, tehát az általa létrehozott hír nem csupán szövegből áll, hanem fényképek, hangzóanyagok, filmrészletek és más internetes lapokra való utalások, vagyis linkek is a részét képezik. Másrészt pedig jobbra a szöveget sem maga írja, hanem pusztán átemeli egy másik honlapról.²⁵

Az utóbbi jelenség – hogy tehát az egyes internetes újságok mintegy egymásból élnek – megint nem teljesen új. A hagyományos médiumok is vettek át egymástól híreket, az újságíró legfontosabb feladata mindig is az volt, hogy tartsa rajta a szemét a többi médiumon, mert csak így akadályozhatta meg, hogy azok előbb közöljenek valamilyen hírt, illetve ha már a versenytársak gyorsabbak voltak, legalább ne nagyon maradjon le mögöttük a saját szerkesztősége. Kétségkívül mindig is az újságírók olvastak a legtöbbet újságot, követték a legfigyelmesebben az elektronikus médiumok hírfelhozatalát.

Az internet, illetve az internetes újságírás megjelenése tovább erősítette ezt a tendenciát, részben a fentiekben említett kényelmi és költségtakarékossági megfontolásokból, részben pedig amiatt, mert az interneten folyamatos a megjelenés, nincsen lapzártá, következésképpen folyamatos a verseny is, percről percre kell figyelemmel kísérni a legfontosabb hírforrásokat és a versenytársak honlapját. Az internetes újságíró tehát végképp a szerkesztőségi szoba foglya, szinte sosem mozdul ki onnét. Ebből is adódik azután az, hogy egy-egy, akár kétes valószínűségű hír is villámgyorsan jelenik meg számtalan internetes újságlapon.

De ha ír is az újságíró, akkor is más stílusban kell írnia, mint a hagyományos sajtóban. Ennek néha egyszerűen az az oka, hogy nincsen mit megírni. A verseny következtében azonnal meg kell jelennie minden apró információnak a honlapon, még azt megelőzően, hogy bármiféle tudósítássá, történetté lehetne kikerekíteni. Az eseménnyel kapcsolatos anyag persze percről percre gyúlik, ám akkor meg már a mások által, mondjuk, a hivatalos hírforrások által az internetre felhelyezett anyagokat a legegyszerűbb és leggyorsabb átvenni.

A hírek természetének ilyesfajta megváltozása éppen ellentétes irányú azzal az irányzattal, mely a szakirodalom szerint a nyomtatott sajtóban a televízió uralomra jutásának a következtében érvényesült. A televízió, a maga logikájától hajtva, általában kerek történetté próbálja alakítani a híreket, jókat és rosszakat különít el a szereplők között, mitikus sémákat alkalmaz stb. Ez annak idején arra kényszerítette a nyomtatott sajtót, hogy szintén változtasson a hírek felépítésén. Az újságok cikkei ugyanis eredetileg nem történetekként épültek fel, hanem a tömör kopfokat jobbra a részleteket tartalmazó kiegészítések követték, mégpedig a csökkenő fontosság sorrendje szerint, hogy a szerkesztő könnyen lerövidíthesse a tudósítást, mintegy alul-

ról vágva le a fölösleget. Az internetes újságok természetesen semmilyen terjedelmi korláttal nem kell, hogy küszködjenek, ez elvileg az egyik nagy öröme a kezdő internetes újságírónak. Tálalhatnák az eseményeket bármilyen formában, ám az említett összefüggések, vagy például az a feladat, hogy a lapon levő hírsanyagot folyamatosan frissíteni kell, végül is sajátos redukált újságírást kényszeríti őket.

Ez a redukált jelenlét logikusan vezet el oda is, ami szintén az újságírók nagy bánata, hogy a nevük általában hiányzik a cikkek alól, ami egyébként azzal is együtt jár, hogy álláskeresésnél nem mutathatnak be saját írásokat, s a szakmán belül is nagyon alacsony a presztízisük.

Mindebből pedig az a keserű fogatkozás áll elő, hogy az internetes újságíró le kell mondjon az újságíró mítikus szerepéről. Az általában vett újságíró szakmán belül ugyanis sokakban az a mítosz tartotta és tartja a lelket, azért vállalták és vállalják az általában nem túl jól fizető, ugyanakkor nehéz munkakörülményekkel és életrenddel járó munkát, mert mindnyájan a saját Watergate-ügyükre várnak. Egy-egy ilyen ügy ragyogó világosságot áraszt az egész szakmára, rendkívüli mértékben megemeli az összes újságíró tekintélyét. Csakhogy, amiképpen egyébként az off-line újságírásban is egyre nehezebb életben tartani ezt a mítoszt, úgy tűnik, az internetes lapok munkatársai semmiképpen nem válhatnak a jövő leleplező újságíróivá.

Az újságíró is pusztán alkalmazott lesz, nem értelmiségi többé univerzális igényekkel és kilátásokkal, s mindez a globális médiumok korában.

Arcal a konvergencia felé!

A fejezet elején sommásan azt állítottuk, hogy a tekintélyes tömegkommunikációs intézmények mindnyájan megjelentek az interneten. Ez igaz is, de igényel némi pontosítást. Igazán hangsúlyosan mindmáig a hagyományos nyomtatott sajtó jelentkezett a hálón, a televíziók és a rádiók jóval kisebb intenzitással, ami azt jelenti, hogy például a televíziók többsége eddig nem tett kísérletet arra, hogy, mondjuk, a híradóját szöveges formában megjelenesse az interneten. Leginkább internetes műsorfüzetekkel és számos kiegészítő szolgáltatással találkozunk az elektronikus médiumok honlapján. Ez még a rádiókra is igaz, jóllehet a rádióadások internetes továbbításának technikai megoldása jóval előrehaladottabb, mint a tévéműsoroké.

A nyomtatott sajtó internetes bevonulását természetesen az is megkönnyítette, hogy évtizedek óta számítógépen készülnek a kizárólag szövegekből és fényképekből álló laptartalmak, s ezeknek az internetre való átterelése jóval zökkenőmentesebb, mint az elektronikus médiumok anyagaié. Meglehet tehát, hogy

mindössze technikai akadályokról van szó, ennél fogva pusztán idő kérdése, hogy nagymértékben meginduljon az internetes televíziózás is.

Internetes televíziózás helyett szívesebben beszélnek azonban konvergenciáról, mégpedig a telefonnak, a televíziónak és a számítógépnek az összeolvadásáról, egymáshoz közeledéséről. Ennek a folyamatnak a legkomolyabbak a gazdasági mozgatórugói. Az interneten levő tartalom messze túlnyomó része ma üzleti, katonai stb. célokat szolgál, a legnagyobb forgalmat is ezek a szférák, de legalábbis nem a háztartások bonyolítják le a világhálón. Ebből is következőleg a fejlesztések a nagy fogyasztók igényeit kísérik meg kielégíteni, az egyéni internetezők várhatnak. Ez utóbbiak voltaképpen csak akkor képeznek figyelemre érdemes piacot a fejlesztők és beruházók számára, ha nagy tömegű keresletet támasztanak. Márpedig az internet használata egyelőre meglehetősen szűk körre korlátozódik. Van azonban két olyan kommunikációs termék, mely nem is olyan régen óriási keresletet kiváltó piacot jelentett: a televízió és a telefon.

Magyarán: azért van szüksége a fejlesztőknek és a beruházóknak a televízió, a telefon és a számítógép konvergenciájára, mert az előbbi kettőből – legalábbis a fejlett régiókban – szinte minden háztartásban van legalább egy-egy, tehát egy hármas hibridre óriási volna a kereslet, vetekednék az üzleti szféra által támasztott kereslettel.

AZ ÁLLAMPOLGÁROK POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓJA AZ INTERNETEN

Az állampolgárok természetesen többféle intenzitással használhatják politikai célra az internetet. A következő fokozatokat különítjük el ebben a tekintetben: információgyűjtés, intézményekkel folytatott állampolgári kommunikáció, az állampolgárok egymással folytatott internetes politikai kommunikációja.

Tájékozódás az internet segítségével

Az internet politikai célú igénybevételének a nulla foka minden bizonnyal az információgyűjtés, az állampolgári politikai tájékozódás. Ezt a kérdéskört tulajdonképpen már érintettük fentebb, hiszen az ilyen tájékozódás túlnyomó része a bevett politikai és tömegkommunikációs intézmények által a hálón elhelyezett anyagok elolvasását, megtekintését, meghallgatását jelenti.

A vizsgálatok szerint az internetet az állampolgárok elsősorban szórakozási céllal használják, s emellett eltörpül a tájékozási forrásként való alkalmazása. Az a sajátosság is megfigyel-

hető, hogy jobbára azok olvasnak a világhálón híreket, akik szorgalmas újságolvasók off-line is.²⁶ Ezért sem várható, hogy az internetes hírforrások kiszorítanák az off-line nyomtatott sajtót.

Az internetes információgyűjtés, amiképpen mondjuk a hírtelevíziók nézettsége is – nem meglepő módon – főként a jelentős világesemények kapcsán erősödik fel, eladdig, hogy egy-egy népszerű honlap technikailag is elérhetetlenné válik a fokozott érdeklődés okán. Ez a helyzet állt elő például 2001. szeptember 11-én, amikor is lehetetlen volt eljutni például a CNN honlapjára.

Megfigyelők szerint érvényesül egy olyan tendencia, hogy a tájékozódni vágyók mindinkább az off-line működésük vagy reklámjuk okán híressé vált, bevett hírforrásokat keresik fel. Ebbe az irányba visz az a pusztán tény is, hogy a világháló oly mértékben kiterjedt, és oly igen átláthatatlanul burjánzik hosszú évek óta, hogy gyakorlatilag lehetetlenné vált a nem előzetes, a nem off-line ismeretekre alapozott eligazodás. Ha az állampolgár a keresőkérdésére azt a választ kapja, hogy az adott témáról több millió, vagy akár csak több ezer honlapon található tartalmat, s ráadásul ezek átnézése közben folyvást reklámokba ütközik, akkor egy idő után a bevett forrásokhoz fordul.

Kommunikáció az intézményekkel

Kétségtelen, hogy az internetes tájékozódás is aktivitást igényel, tudniillik összevetve a televízió-nézéssel, mint a leginkább passzívnak mondható tájékozódási formával.²⁷ Az internettel kapcsolatban azonban leginkább akkor szokás aktivitásról beszélni, amikor az egyben interaktivitás is. Ennek is több fokozata van, mégpedig a szerint, hogy az aktivitást maga az állampolgár kezdeményezi-e valamilyen intézménnyel, illetve más állampolgárok megszólításával, vagy megfordítva, az újság vagy a politikai intézmény az aktív fél, s az állampolgár csak válaszol.

Ezen az alapon, még mindig kötődve az előző fejezetekben írottakhoz, a következő fokozatnak azt tekinthetnénk, amikor az állampolgár az elektronikus kormányzás nyújtotta valamelyik szolgáltatást veszi igénybe. Voltaképpen azonban az ilyen irányú internetes kommunikáció túlnyomó része nemigen sorolható a politikai kommunikáció körébe, mint ahogyan az útlevelkérest vagy az adófizetést is csak nagyon áttételesen tekinthetjük politikai kommunikációs aktusnak.

Kifejezetten politikai aktus azonban az, amikor az állampolgár nem állami szervezetet keres fel az interneten, és ilyenekkel kezdeményez interaktivitást. Az ilyen gesztusoknak jó része valószínűleg kevés erőfeszítést igénylő kihasználása a honlapokon található csábító lehetőségeknek.

Különösen a politikai szervezetek, ezek közül is a politikai pártok azok, amelyek változatos eszközöket helyeznek el a honlapjukon avégett, hogy az állampolgárokat aktivitásra ösztökéljék.

- Szinte természetes valamilyen e-mailcím feltüntetése, amelyre a látogató elküldheti a szervezetnek szánt üzeneteit.
- Gyakori az is, hogy a portálhoz betérő állampolgár szavazhat, illetve kifejtheti a véleményét valamilyen neki feltett kérdésben.
- Kétségtől politikai aktivitást jelent az, ha a betérő feliratkozik az adott szervezet hírlevelének a címlistájára.
- Nagyon jó ötletnek bizonyult az eddigi tapasztalatok szerint politikai viccek és karikatúrák elhelyezése a szervezetek honlapján, mert ezeket szívesen küldöztették ismerőseiknek az odalátogatók.²⁸
- A honlapok jelentős része kínál fel manapság olyan szolgáltatást, hogy egy elolvasott cikket vagy bármilyen anyagot könnyedén, néhány kattintással elküldhetünk ismerőseinknek. Ezen az úton az állampolgár szinte az adott párt propagandistájának, aktivistájának érezheti magát.

Előfordulnak olyan megoldások is, amikor az interneten keresztül létrejött kapcsolat az off-line együttműködés előkészítését, elősegítését szolgálja.

- Kézenfekvő a különböző demonstrációkra, aláírásgyűjtésekre való felhívások elhelyezése, illetve körözése az interneten.
- De ide sorolhatjuk azt is, amikor az adott párt olyan képernyővédő letöltését javasolja az állampolgároknak, amely mintegy a párt apró plakátjaként is felfogható. Különösen a munkahelyeken lehet ez hatékony propagandaeszköz az alatt, míg a dolgozó hosszabb ideig távol van a számítógéptől.
- De állampolgári aktivitásra buzdít a párthoz kötődő különböző tárgyak interneten keresztüli megvásárlása is.

Érdemes itt megemlíteni egy olyan szempontot, melyet különbözőképpen vesznek figyelembe a különböző pártok. Ez az Intranetnek és az internetnek a viszonya, és ezzel összefüggésben a párttagok helyzete. Van olyan párt, mely a belső információs hálózatát és az internetes megjelenését összeolvasztja, s van olyan, amelyik komoly falat von a kettő közé. Az állampolgári aktivitást, illetve az állampolgároknak a politikai szervezetekhez fűződő viszonyát illetően tanácsosnak látszik az internetes jelenlétben belül fenntartani egy külön zártabb részt a párttagok számára. A párttagoknak érezniük kell, hogy a többi internetezőhöz képest privilegizált helyzetben vannak, kell,

hogy legyen egy olyan része a pártjuk honlapjának, ahová csak a személyes jelszavukkal juthatnak be, ahol csak nekik szóló információ van elhelyezve.

Állampolgárok egymás között

Amennyiben az állampolgárok ennél is intenzívebb és rendszeresebb internetes politikai aktivitásáról szeretnénk képet kapni, a különböző beszélgető társaságok és internetes fórumok jelenségét kell szemügyre vennünk, s ennek kapcsán azt, hogy milyen formákat ölt az állampolgárok autonóm internetes politikai kommunikációja.

Az internet megeremtette annak a lehetőségét, hogy bárki autonóm politikai tevékenységet folytasson, ámde azonnal felmerül a kérdés: mi tekintendő politikai tevékenységnek az internetezés sokféle formája közül. Politikai tevékenység-e az, amikor valaki létrehoz egy politikai tartalmú honlapot? Érdekes-e jelentőséget tulajdonítanunk azoknak a politikai tartalmú e-mailváltásoknak, melyek a világ távoli pontjain levő emberek között zajlanak, s melyeknek semminemű jele nem lelhető fel a politikai nyilvánosság bevett terein? Avagy csak azokat az internetes politikai aktusokat kell figyelemre érdemesíteniünk, amelyek, miközben az állampolgárok között folynak, a bevett politikai vagy tömegkommunikációs intézményekhez kapcsolódnak? Perdöntő-e az a fentebb említett tény, hogy az elektronikus kormányzat bevezetésével kapcsolatos kísérletek rendre érdektelenségbe fulladnak? Vajon ha az állampolgárok internetes politikai aktivitását vizsgáljuk, beérhetjük-e például csak a bevett politikai intézmények által fenntartott fórumok, beszélgető szobák életének szemrevételezésével?

Ezek a kérdések azért nem értelmetlenek, mert a *World Wide Web* létrejötté óta fel-felbukkan például az az aggodalom, hogy az eddig magányos politikai örültek immár könnyedén társakra lehelhetnek a világhálón keresztül, és ezzel megnőhet az önbi-zalmuk kártékony nézeteik terjesztését, esetleg megvalósítását illetően. Más oldalról viszont vajon nem az történik-e, hogy magunk is az uralkodó politikai és tömegkommunikációs intézmények hatalmát erősítjük akkor, amikor nem foglalkozunk a tőlük függetlenül zajló internetes politikai kommunikációval?

A kérdést érdekes megvilágításba helyezi Rosanna de Rosa (de Rosa, 2000: 189–193). Szerinte a kilencvenes évek vége óta fordulatnak vagyunk tanúi, amennyiben az egyéni véleménynyilvánítókat kezdik felváltani az internetesen megszerveződő csoportok, melyeknek a — ha nem is *off-line*, de — *on-line* politikai tevékenysége kezd intézményesedni, és meglehetősen jelentőségre szert tenni. A jövő nagy kérdése immár az, hogy milyen úton halad tovább az internetes politikai kommunikáció:

- Megmarad-e továbbra is pusztán véleménynyilvánításra alkalmas közegnek, egy újnak az eddigiek mellett, sajátos törvényszerűségekkel; és akkor a politika döntő színtere továbbra is a parlament, az önkormányzat ülése, a választások, a népszavazás, a tömegkommunikáció stb. lesz.
- Avagy a véleménynyilvánítás mellett megjelenik a politikai aktivitás is, tehát például a nyomásgyakorlás, vagyis az internetes politikai kommunikáció intézményesedik.

Hogy a kettő közül melyik valósul meg, illetve a kettőnek milyen keveréke áll elő, az szerinte attól függ,

- milyen mértékben képesek a politikai vélemények az interneten belül összegezõdni;
- mennyiben próbálják a hagyományos politikai intézmények az internetet becsatornázni magukba, tevékenységükbe integrálni az internet adta lehetőségeket és kényszereket.

Ezekre a kérdésekre ez idõ szerint nincsenek megnyugtató válaszok. Következésképpen akkor, amikor most elsõsorban a „hivatalos” fórumokon zajló politikai élet jelenségeivel foglalkozunk, ennek igazolására mindössze azt az érvet hozhatjuk fel, hogy valószínûleg az ezektõl függetlenül zajló internetes politikai kommunikáció kiindulópontjai is ilyen fórumok lehetnek. Vélhetõleg a politika iránt érdeklõdõ internetezõ állampolgárok az információnyújtó honlapok mellett ilyesfajta fórumokat keresnek fel, hogy azután, esetleg nem lévén elégedettek az azokon zajló politikai élettel, saját kommunikációs közösségeket hozzanak létre. Nem állítjuk tehát, hogy az állampolgári internetes politikai kommunikáció kimerülne a „hivatalos” fórumokon zajló élettel, de a témába vágó vizsgálatok jobbára ezekrõl szólnak, s talán az autonóm fórumok mûködésmódja sem nagyon különbözik ezekétõl.

Interneten át kommunikálni természetesen nemcsak politikai fórumokon, politikai témákban lehet, s az internetes politikai kommunikációnak is vannak olyan sajátosságai, amelyek egybevágóak a más témájú kommunikációkéval. Itt néhány olyan összefüggésrõl van szó, melyeket joggal a világháló hatalmi kérdéseinek is nevezhetnénk. A különbözõ fórumok kommunikációs folyamatait is elemezhetjük abból a szempontból, hogy vannak-e, s ha igen, milyen típusúak a beszélgetõ közösségeken belüli hatalmi viszonyok.

A hatalom kérdésének a felvetése látszólag irreleváns az internetet illetõen. Teljesen szabad kommunikációval állunk ugyanis szemben, olyan médiummal, mely nem szabályozható egyetlen központból, melyrõl – egyszerûen technikai okokból – nem tiltható ki senki, aki rendelkezik a megfelelõ mûszaki feltételekkel, olyan közegrõl, amelyikben mindenki szabadon tár-

sulhat másokkal, illetve válhat ki közösségekből stb. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű.²⁹

A beszélgetésekben való részvétel természetesen valóban önkéntes és anonim. Ebből adódik például az is, s ez megint csak a médium szabadságát, hatalom- és uralommentességét igazolja, hogy a társalgások nyelvezete több fokkal szabadosabb, mint az újságlevelezéseké vagy akár a politizáló asztaltársaságoké. Hasonlóképpen, a hozzászólók indulatosabbak, ingerlékenyebbek, ami nem utolsósorban újra a kockázatmentességre vezethető vissza: nincsen olyan autoritás, mely előtt személyünkben leszerepelnénk egy-egy trágárság vagy dühödt kirohanás okán.

Az anonimitás és a kockázatmentesség azonban csak az első szinten igaz. Távolabb lépve több dolog is szembe ötlük.

Az egyik, hogy a közönséges beszélgetőnek elég nehéz elérnie azt, hogy az e-mailcíme alapján a többieknek ne legyen legalább valamilyen benyomásuk arról, hogy ki ő: Mást sugall az, ha valakinek valamilyen drága szolgáltatónál, valamely egyetemen, jól ismert munkahelyen stb. van levélcíme, mint ha, mondjuk, egy ingyenesnél. Ez különösképpen igaz például Magyarországon, ahol sokan a munkahelyükről leveleznek, tehát rögtön kiderül róluk legalábbis az, hogy van munkahelyük és pedig hol, s ebből már számos következtetés levonható.

De ennél is fontosabb természetesen a stílus, vagy inkább az a profil, úgynevezett *avatar*, melyet egy-egy résztvevő kialakít. Sokszor mondják és nem alap nélkül, hogy az interneten férfiak mutatkozhatnak nőknek, és viszont, bárki megteheti, hogy szabadon kreál magának identitást, akár többet is, és így tovább. Ez valóban az egyéni szabadság birodalmát tágítja. Csakhogy amikor elmúlik az első bekapcsolódás pillanata, és valaki azt akarja, hogy komolyan vegyék a helyi internetes közösségen belül, amikor belebonyolódott saját maga kreálta identitásába, akkor kénytelen nagyon körültekintően kitartani emellett. Ez pedig nem könnyű feladat, gyakoriak ezért az identitásváltások éppúgy, mint az identitásválságok a hozzászólók között, van, hogy valaki lelepleződik, s ez komoly krízishelyzetet idézhet elő a társaságban stb.³⁰

Mindez természetesen politikai fórumokon is előfordul. Itt elsősorban olyan formát ölt, hogy a résztvevők általában nem szeretik bevallani, ha valamelyik pártnak a tagjai,³¹ hanem megpróbálnak az elfogulatlan állampolgár profiljához ragaszkodni. Ennek ellenreakciójaként szinte folyamatos a tagok leleplező tevékenysége, tehát hogy megvádolják egymást valamilyen markáns pártszimpátiával. Mindkét gesztus azt a résztvevői előfeltevést tükrözi, hogy az internet nem lehet propaganda-sz köz, ³² hanem a szabad, elfogulatlan társalgás színtere.

A totális szabadságot értelemszerűen korlátozza az is, hogy moderált-e a társalgás. A moderátor, aki az adott fórumot fenntartó intézmény nevében felügyeli a kommunikációt, sokféle in-

tenzitással fejtheti ki tevékenységét. Van olyan fórum, ahol a moderátor állandóan beleszól a társalgásba, mégpedig kétféleképpen: egyrészt folyvást újabb és újabb beszédtemákat kezdeményez, amelyek jó részéhez sokszor senki sem, vagy legfeljebb egy-egy résztvevő szól hozzá; másrészt sűrűn kétoldalú vitát folytat valakivel. Ez az utóbbi valaki rendszerint mindig ugyanaz a személy, akivel külön párbajt vívnak bármilyen kérdés kapcsán. A moderátornak, de van olyan fórum, ahol valamilyen eljárás útján a fórumtagok többségének is, módja van kizárni tagokat a társalgásból, s akkor az illetők más néven kénytelenek újra és újra bekapcsolódni.

A moderálás problémája különösen a jól ismert politikai intézmények, illetve tömegkommunikációs médiumok által fenntartott fórumokat illetően merül fel élesen, mindenekelőtt ott, ahol alacsony a topikok száma, tehát elvileg és gyakorlatilag is ellenőrizhető a szövegfolyam. Vajon szerencsés dolog-e az adott intézményt enyhébben vagy durvábban támadó hozzászólásoknak helyt adni az intézmény honlapján? Nincsen egységes gyakorlat, de általánosnak mondható az, hogy a kitörölt hozzászólásokkal kapcsolatban a moderátorok inkább szoktak a hangnem, mint a politikai állásfoglalás elfogadhatatlanságára hivatkozni.

Az internetes fórumok hatalmi viszonyainak és politikai jelentőségének a megértéséhez és felbecsüléséhez érdemes számításba venni azt, hogy az esetek többségében nagyon alacsony a résztvevők száma. Ez természetesen önmagában nem minősíti a fórum hasznosságát, vagy akár relevanciáját sem, jóllehet kissé komikus hatást kelt, amikor az újabb és újabb témákhoz hozzászólók között ugyanazokat a neveket, illetve álneveket találjuk, s ezek az aktív fórumtagok sokszor ugyanazokat a vitákat folytatják talán más aspektusok mentén, mint amelyeket korábbi vagy párhuzamosan futó topikokban elkezdtek.

Messzire vezető következtetések levonására nyújt lehetőséget a fórumok működésének egy további fontos összetevője, a reakcióidő. Megfigyelhető, hogy akkor is, ha nem kifejezetten chatről, vagyis szándéka szerint is egyidejű jelenléte előfeltételező társalgásról van szó, hanem időbeli korlátozás nélkül működő fórumokról, ezek aktivitása is esetenként chatjellegzetességeket vesz fel. Az egyik hozzászólást szinte rögtön követi a következő, mely felel rá, vagy új irányba próbálja fordítani a társalgás menetét. A reakcióidő kérdése azért merül fel, mert, szemben a face-to-face kommunikációval, melynek során akár nonverbális eszközökkel is bele lehet fojtani valakibe a szót, a fórumokon a beérkezés sorrendjében jelennek meg a résztvevők előtt a hozzászólások, vagyis gyakorlatilag az összes hozzászólás megjelenik, függetlenül attól, hogy melyik ponthoz is kapcsolódik. Ebből pedig az adódik, hogy aki hosszabb gondolkodás után fogalmazza meg válaszát, vagy lassabban birkózik meg a szövege beírásának a feladatával, akkor juttatja csak el

reakcióját valamely hozzászóláshoz, amikor a társalgás már esetleg egészen más irányt vett. Valaki tehát pusztán a technikai vagy gondolkodásmódbeli lassúsága okán kiszorulhat a társalgásból, mert a többiek nem hajlandók visszszakerezni azt a hozzászólást, amelyikre ő megkésve reagált.

A reakcióidő rövidülése pedig felveti a kommunikáció gyorsaságával, a gyorsaságban megmutatkozó jelenléthez kötöttségével kapcsolatban például a médium kulturális jelentőségének a kérdését. Miközben a grafikus kommunikáció, de különösen a nyomtatás korában az olvasottak magányos megfontolása, a válaszok alapos, elhúzódozó érlelése kulcsszerepet játszott és játszik a kultúrában, a társadalmi életben, addig, ím, egy új médium okán beköszönteni látszik egy másfajta kultúra. Olyan kultúra, melyben a kommunikáció, adott esetben a releváns kommunikáció is, prompt reakciókat kíván, melyek nem jelentésképzésen, nem fogalmi végiggondoláson, nem kauzális okfejtésen, hanem impressziókon alapszanak. A reakcióidő rövidüléséből és az anonimitáson alapuló kockázatmentességből pedig könnyen előállhat a felelőtlen kommunikáció eluralkodásának a veszélye. Mert az internetes politikai kommunikáció nem minden résztvevő számára játék csupán, s mivel a kétes őszinteségű tanácsok, felhívások, buzdítások megfogalmazói és terjesztői személyükben nem könnyen lelhetők fel, ezért valóban minden komolyabb következmény nélkül játszódhatnak embertársaik érzelmeivel, indulataival, fájdalmaival.

A kilencvenes évek második felének irodalmában előelkerül az a gondolat, hogy többek között éppen ezek miatt a jelenségek miatt nem lehet azt várni, hogy a demokráciát felváltja az e-demokrácia. Úgy is meg szokták ezt fogalmazni a szakírók, hogy az internet nem alkalmas deliberatív fórumok létrehozatalára, illetve életben tartására. A hálópolgár nem kell, hogy helyt álljon a hálóbeli tetteiért, lehet trágár, rosszindulatú, egyáltalán bármilyen, amilyen csak lenni akar, amilyennek csak mutatkozni akar, különösen akkor, ha könnyedén elviseli a kizáratás kockázatát. A hálóközösségek vagy nagyon zártak, mert különböző technikai vagy kommunikációs eszközök alkalmazásával minden ellentétes véleményt kizárnak a társalgásból, vagy megfordítva: túlságosan nyitottak, mert igazából senkinek a számára nincsen tétje az adott eszmecserefolyamnak. Mindig arról van szó, hogy, szemben a bevett kommunikációs terekkel, a szereplőknek nem szükséges kompromisszumot kötniük egymással, még abban az értelemben sem, hogy szembe kellene nézniük a más vélemény hosszú távú jelenlétével, hiszen bárki indíthat új fórumot, melyen soha többé nem találkozik diszsonáns hangokkal.

Ez pedig a politikai élet sokak szerint legveszélyesebb jelenlegi tendenciáját erősíti, a fragmentálódást. Nemcsak arról van szó, hogy az egyén immár individuális kommunikációs és – ezen

belül – politikai kommunikációs környezetet építhet ki maga köré, hanem arról, hogy még amikor társalgásba elegyedik másokkal, akkor is egészen apró, egymással kapcsolatot nem igerő tartó, szélesebb jelentőséggel nemigen bíró közösségekben teszi ezt. Ebből az állapotból visszatekintve immár nemcsak a habermasi beszélgető társaságokra tekinthetünk vissza nosztalgiaival. Politikai szempontból az a korszak is egészségesebbnek tűnik sokak számára, amikor a kereskedelmi televíziózás és rádiózás hiányában, az internet és a többi új médium híján, a nemzeti televízió-csatorna egy egész ország számára meg tudta határozni, ha talán azt nem is, hogy mit kell gondolni a közélet-ről, de legalább azt, hogy miről kell gondolkodni. Akkortájt a televízió még milliókkal tudta elhitetni, hogy a politika fontos dolog, amelyről érdemes minden este fő műsoridőben, akár bő félórán is, beszámolni.³³

JEGYZETEK

¹ Ez a tanulmány az OTKA támogatásával készült (nyilvántartási száma: T 34942). Négyéves kutatásba kezdtünk 2001 elején „Politikai kommunikáció az interneten” címmel. Idén az irodalomnak és az általános tendenciáknak az áttekintésével foglalkoztunk, jövőre az országos politikai és tömegkommunikációs intézmények internetes jelenlétének a vizsgálata következik. A kutatás harmadik évében a helyi internetes politikai kommunikáció kérdése foglalkoztat majd bennünket, hogy az időszakot a negyedik évben összegzéssel és nemzetközi konferenciával zárjuk. Ekképpen ez a tanulmány a kutatás nyitánya is egyben.

² Ezt a szerkezetet javasolja Például Gianpietro Mazzoleni is.

³ Hervé Pargue előadása a Temps Réels által szervezett kerekasztal-beszélgetésen, Párizs, 2001. június 19.

⁴ Davis (1999: 102). Lásd továbbá az interneten pl. <http://interactif.lemonde.fr/article/0,5611,2857-5327-155655-0,FF.html>.

⁵ Ezek, valamint az angliai választásra vonatkozó adatok Maurice Ronai előadásában hangzottak el a Temps Réels által szervezett kerekasztal-beszélgetésen, Párizs, 2001. június 19.

⁶ Davis (1999: 100–105), Pargue, i. m., valamint lásd az általa működtetett honlapot: <http://www.netpolitique.net/Municipales.htm>.

⁷ Lásd <http://www.france-elections.net>.

⁸ Lásd Bruce Bimber honlapját: www.polsci.ucsb.edu/~bimber/research.

⁹ Lásd de Rosa 2000. Az egész könyv ennek a két modellnek a mentén mutatja be az internetes politikai kommunikáció problémáját.

¹⁰ Lásd <http://index.hu/tech/net/gpörtall/>

¹¹ Lásd www.amsu.edu/JAC.

¹² Lásd a miniszterelnök honlapján: www.premier-ministre.gouv.fr.

¹³ Lásd www.internet.gouv.fr/carcenac.htm.

¹⁴ Ezek fontosságára, és a technikai kérdésekbe való túlzott, rövidlátó belefeledkezés veszélyére a már idézett Carcenac-jelentés is felhívja a figyelmet.

¹⁵ Lásd a Hermès c. folyóirat 2000/26–27. tematikus számát: „democratie_locale.com”. Lásd továbbá Tsagarousianou, Tambini és Bryan, szerk. (1998).

- ¹⁶ Lásd: <http://www.lesnews.net/b.asp?ref=01051506>.
- ¹⁷ A legismertebb *talk television* műsorsorozat a *Larry King Live*, mely maga is valaha *talk radio*-ként indult.
- ¹⁸ Owen és Davis a fentiekén kívül a következőket sorolja ebbe a kategóriába: *electronic town meetings*, *television news magazines*, *MTV*. Lásd: Davis-Owen 1998.
- ¹⁹ Különösen igaz ez azokra a műsorokra, melyekben hétköznapi emberek foglalnak helyet, nem is csak közönségként, a stúdióban és vitatnak meg közérdekű kérdéseket, jobbára természetesen szórakoztató formában.
- ²⁰ Az Owenék által említett *news magazine* pontosan ilyen műsor, vagyis nem, mondjuk, a Magyar Televízió „A hét” című műsorához hasonlít. A sokszor kifejezetten tréfásnak szánt *news magazine*-okban a politikai kérdések a többi téma közé keverten jelennek meg, de jelen vannak.
- ²¹ A *negative framing* panaszja rendszeresen előkerül a tudományos közleményekben, lásd például Jamieson 1996.
- ²² A politikai és egyéb intézmények ama tevékenységéről van szó, mellyel eleinte pusztán ellensúlyozni akarták a tömegkommunikáció hatvanas évektől, főként a televíziózás tömegessé válásától kezdve alaposan megnövekedett erejét. Az intézmények megtanulták kezelni, esetenként manipulálni is a médiumokat. Ezt szokás *news management*-nek nevezni.
- ²³ Régi *news management* szabály, hogy a hírek *spinjébe*, körforgásába, a hirciklusba a lehető legkorábban kell beszállni, éppenséggel lehetőleg kezdeményezőként, hogy mindenki más már csak a mi véleményünkhöz képest mondhasa el a magáét. Erre a huszonegy órás elérhetőséget kínáló internetnél nem igen lehet jobb eszközt kitalálni.
- ²⁴ Ebben a mozzanatban természetesen nincsen túl sok újdonság, hiszen már az internet megjelenését megelőzően is gyakorta előfordult, hogy az egy-egy cégről, szervezetről megjelenő újságcikkekhez az újságírók csak a nevüket adták, a szöveg az adott cégnél, szervezetenél készült.
- ²⁵ Személyes tapasztalatunk, hogy például a médiumokkal foglalkozó angol, olasz és francia nyelvű internetes sajtóügynökségek napi- vagy hetilapjai jórészt ugyanazokat a híreket forgalmazzák, s amikor egy napon belül az ember negyedszerre kapja meg ugyanazt az információt valamely eseményről, önkéntelenül is nagyobb fontosságot tulajdonít neki, mint a csak egyszer szereplőknek. Olyan újságokra gondolok, mint például a következők: *EJC Media News Digest*, *Multimedium*, *Onlinejournalism*, *Wired News Daily*, *Netpulse*, *Le Monde – lettre nouvelles technologies*, *Profession Politique*, *Le Newsletter di Polix* stb.
- ²⁶ Lásd például: Althaus – Tewksbury (2000).
- ²⁷ Hozzá kell tennünk, hogy a televízió-csatornák megsokasodását követően a tévézés sem annyira passzív időtöltés, mint amilyenek régebben minősült. Például Manuel Castells nagy jelentőséget tulajdonít a csatornaváltogatásnak, mert szerinte lehet ugyan, hogy a tömegkommunikáció területén erősen oligopol helyzet alakult ki az utóbbi időben, de a csatornák közötti szűrőlés mégis egyéni kommunikációs kaleidoszkóp kialakítására teszi képessé az egyént. Ha folytatjuk a gondolatmenetet, akkor arra a következtetésre is eljuthatunk, hogy az információszerezési célból kifejtett szűrőlési aktivitást illetően nem sok különbség van az interneten és a sokcsatornás televíziós dzsungelben való barangolás között.
- ²⁸ A tavaszi választási kampány idején a *Forza Italia* egyenesen versenyt hirdetett a világhálón Berlusconi-ről szóló tréfás karikatúrák, illetve fényképmontázsok készítésére. A legjobbnak ítélt munkák készítőit a választások után a miniszterelnök a saját házában jutalmazta meg.
- ²⁹ A helyzet annyiból sem ilyen egyszerű, hogy egyfelől technikailag is van lehetőség arra, hogy az internetet egy-két nap leforgása alatt lerombolják, mindössze a honlapokat folyamatosan szemlélő központi szervereket (ezek-

ből nincsen sok) kell tönkre tenni; másrészt tudunk olyan országokról (főként Kínát szokás emlegetni, lásd például: Taubman, 1998), amelyekben az államhatalom igenis kénye kedve szerint képes korlátozni az internetezést.

³⁰ Az internetes identitás kérdéséről lásd például Holmes 1997 vagy Jordan 1999.

³¹ Természetesen van ellenpélda is, Magyarországon a legismertebb valószínűleg Szanyi Tibor szocialista képviselő tevékenysége az Index fórumán.

³² Újra aktuálissá válnak Jacques Ellulnek még a hatvanas évek legelején megfogalmazott nézetei a horizontális propagandáról, hogy tudniillik propagandára nemcsak vertikálisan kerülhet sor, tehát valamilyen felsőbb központból lefelé, hanem horizontálisan, maximálisan 15 fős csoportokban, ahol a végeredmény mindig a csoporttagok politikai és egyéb véleményének a homogénizálódása, s egyben közeledése a mainstream normákhoz. Lásd erről Ellul, 1962: 93–98.

³³ A médiumesemények közösségkonstruáló voltáról lásd Dayan-Katz, 1992.

IRODALOMJEGYZÉK

- Althaus, Scott L.-Tewksbury, David (2000): „Patterns of internet and Traditional News Media Use in a Networked Community”, *Political Communication*, 17:21–45.
- Baudry, C. (2001): „Les balbutiements de la politique sur le Net”, *Le Monde*, május 19, 17. o.
- Bieber, Christoph (1999): *Politische Projekte im internet. Online-Kommunikation und politische Öffentlichkeit* Campus Verlag, Frankfurt/New York.
- Bryan, C., R. Tsagarousianou és D. Tambini (1998): „Electronic democracy and the civic networking movement in context”, in: Tsagarousianou, R., D. Tambini és C. Bryan (szerk.), 1–17. o.
- Commissariat Général du Plan (2000): *L'État et les technologies de l'information*, Paris, La Documentation française.
- Davis, Richard-Owen, Diana (1998): *New Media and American Politics*. Oxford University Press, New York.
- Davis, Richard (1999): *The Web of Politics* Oxford University Press, New York, Oxford.
- Dayan, Daniel-Katz, Elihu (1992): *Media Events. The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- De Rosa, Rosanna (2000): *Fare politica in internet. Come le nuove tecnologie influenzano la politica* Apogeo, Milano.
- Diamond, E. és R. A. Silverman (1997): *White House to Your House: Media and Politics in Virtual America*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Ellul, Jacques (1962): *Propagandes*, Librairie Armand Colin, Párizs
- Frayssinet, J. (1995): „Minitel et action politique: un média performant, mais ignoré”, *La Semaine juridique*, 5, 57–65. o.
- Holmes, David ed. (1997): *Virtual Politics. Identity and Community in Cyberspace* Sage, London.
- Jamieson, Kathleen Hall (szerk.) *The Media and Politics* Sage, Thousand Oaks.
- Jordan, Tim (1999): *Cyberpower. The culture and politics of cyberspace and the internet* Routledge, London.
- Ladner, Sam *Dot-Com Stories: Online Journalists Talk about their work* <http://www.sfu.ca/~sladner>.
- Loiseau, G. (2000): „La démocratie électronique municipale française: au-delà des parangons de vertu”, *Hermès*, 26–27, 213–232. o.

- Mazzoleni, Gianpietro (1998): *La comunicazione politica* Il Mulino, Bologna.
- Rash, Wayne (1997): *Politics on the Nets. Wiring the Political Process* Freeman, New York.
- Schwartz, ed (1996): *NetActivism. How Citizens Use the internet* O'Reilly.
- Selnow, Gary (1998): *Electronic Whistle-Stops. The Impact of the internet on American Politics* Praeger, Westport.
- Taubman, Geoffry (1998): „A Not-So World Wide Web: The internet, Chine, and the Challenges of Nondemocratic Rule” *Political Communication* 15.
- Tsagarousianou, R., D. Tambini és C. Bryan, szerk. (1998): *Cyberdemocracy. Technology, Cities and Civic Networks*, London and New York, Routledge.
- Wilhelm, Anthony (2000): *Democracy in the Digital Age. Challenges to political life in cyberspace* Routledge, New York.
- Zuccarelli, E. (1998): „Pourquoi l'administration s'est-elle mise à l'internet?”, *Revue politique et parlementaire*, 6, 25-33. o.